جۇڭگو ئاسىيادىكى ھۆكۈمران كۈچ بولالمايدۇ

ئەلروھلان

2017-يىلى 1-ئاينىڭ 1-كۈنى

1. كىرىش سۆز

يېقىنقى بىر مەزگىل ۋاقىتتىن بۇيان ئۇيغۇرلار توغرىسىدا ياخشى خەۋەرلەرنى ئاساسەن ئاڭلىغىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى. جۇڭگونىڭ ئىقتىسادىي ۋە ھەربىي ساھەلەردە ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشى، خەلقئارا جەمئىيەتلىرىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشىنىڭ زور دەرىجىدە ئاجىزلىششى، غەرب ئەللىرىدىكى ئاق تەنلىكلەرنىڭ مىللەتچىلىك ئېڭىنىڭ يېڭىدىن كۈچىيىشى، ۋە بۇرۇنقى ئامېرىكا پرېزىدېنتلىرىغا ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدىغان دونالد ترۇمپنىڭ ئامېرىكا پرېزىدېنتى بولۇپ سايلىنىشى چەت ئەلدىكى كۆپلىگەن ۋەتەنداشلارنى يېڭىۋاشتىن چوڭقۇر ئويلاندۇرۇشقا باشلىدى، دەپ ئويلىساق، خاتا بولماسلىقى مۇمكىن. شەخسەن مەن يۇقىرىقى ئەھۋاللارنى قانداق قىلغاندا توغرا، ئىلمىي ۋە تولۇق چۈشەنگىلى بولىدىغانلىقى ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىشقا باشلىدىم. مەن بۇرۇن ئۇيغۇرلارنىڭ بۈنگىدىن كېيىنكى تەقدىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدە بىر قىسىم چۈشەنچىلەرگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن، جۇڭگونىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالى ھەققىدىكى مۆلچەرلەر يېزىلغان بىر قانچە پارچە كىتابلارنى سېتىۋېلىپ ئوقۇپ باقتىم. ئەمما ئۇنىڭ نەتىجىسى ئانچە ياخشى بولمىدى—ئۇ كىتابلاردىكى بەزى قىياسلارنىڭ ۋاقتى ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇ پەرەزلەر راست بولۇپ چىقمىدى. نۆۋەتتىكى يۈزلىنىشلەردىن ئۇ پەرەزلەرنىڭ بۈنگىدىن كېيىن راست بولۇپ چىقىشىغىمۇ ئاساسەن ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىم. شۇنىڭ بىلەن مەن ئىزدىنىشنى بىر قىسىم خەلقئارادا تونۇلغان مۇتەخەسسىسلەر ۋە ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ يېقىنقى بىر قانچە يىل ئىچىدە سۆزلىگەن ئىلمىي دوكلاتلىرى ۋە ئىلمىي لېكسىيىلىرىگە، ھەمدە رەسمىي ۋە نوپۇزلۇق ئورۇنلار ئىشلەپ يۇتيۇبقا چىقارغان ھۆججەتلىك فىلىملارغا قاراتتىم. مېنىڭ مەقسىتىم تۆۋەندىكىدەك سوئاللارغا ئۆزۈم قايىل بولغۇدەك جاۋاب تېپىش:

--ئىقتىسادىي ۋە ھەربىي جەھەتلەردە، جۇڭگو يېقىن كەلگۈسىدە ئاسىيا ياكى دۇنيادىكى 1-ئورۇندىكى ھۆكۈمران كۈچكە ئايلىنالامدۇ؟

--ھازىر دۇنيادا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئىمپېرىيىلەردىن قايسىلىرى بار؟

--دۇنيا تارىخىدا 2 ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ چوڭ ئىمپېرىيىلەر تەڭ مەۋجۇت بولغاندا، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولغان؟

--ھازىرغىچە جۇڭگو بىلەن ئامېرىكا ئوتتۇرىسىدا قانداق كۈچ سىناشلار يۈز بەرگەن؟

--جۇڭگو بىلەن ئامېرىكا ئۇرۇشامدۇ؟ ئۇرۇشسا ئۇنىڭ قانداق خەۋپلىرى بار؟

--جۇڭگو ئىقتىسادىدا چوڭ مەسىلە كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاساسىي ئامىللار قايسى؟

--ھازىر جۇڭگودا يۈز بېرىۋاتقان ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

--دونالد ترۇمپنىڭ پرېزىدېنت بولۇشى جۇڭگو ئۈچۈن نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟

ئۆزۈم ھازىرغىچە تاپقان ئىلمىي ئۇچۇر ۋە سانلىق مەلۇماتلاردىن باشقا ۋەتەنداشلارنىمۇ خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇش يۈزىسىدىن، مەن مۇشۇ ماقالە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى بىر قانچە پارچە ماقالىلەردە يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مەنبەلەردىن ئېلىنغان ئىلمىي كۆز-قاراشلار ۋە سانلىق مەلۇماتلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمەن. مەن تاللىغان مۇتەخەسسىسلەرنىڭ كۆپىنچىسى جۇڭگوغا پات-پات بېرىپ تۇرىدىغان ئاكادېمىكلەر، چەت ئەل

ھۆكۈمەتلىرىنىڭ جۈگگو ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئورگانلىرىدا ئىشلىگەن ياكى ئىشلەيدىغان كەسپىي ئەمەلدارلار، ياكى بولمىسا بۇرۇن جۇڭگودىكى چەت ئەل ھۆكۈمەتلىرىگە تەۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلاردا ياكى داڭلىق ئالىي مەكتەپلەردە كونسۇل، مەسلىھەتچى ياكى پروفېسسور بولۇپ ئىشلەپ باققان كىشلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مەن بۇ قېتىم خېلى كۆپ تېمىلار ئۈستىدە توختىلىدىغان بولۇپ، ئۇ تېمىلارنى بىرەر ئالاھىدە تەرتىپ بويىچە تىزىپ ئوتتۇرىغا قويمايمەن. ئۇ تېمىلارنىڭ ھەممىسى دۇنيا ۋە جۇڭگو ۋەزىيىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ھازىر ئۇيغۇرلارنىڭ تەقدىرى جۇڭگودا بۇنىڭدىن كېيىن يۈز بېرىدىغان ئۆزگىرىشلەر بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن بولغاچقا، دۇنيا ۋە جۇڭگونىڭ بۇنىڭدىن كېيىن يۈز بېرىش ئېھتىماللىقى بار بولغان ئەھۋالى ئۈستىدە توختىلىش ئەمەلىيەتتە ئۇيغۇرلارنىڭ كەلگۈسىدىكى ئەھۋالى ئۈستىدە توختىلىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مەن ئۆزۈم توختىلىدىغان تېمىلار ئۈستىدە ئۇزۇن مۇددەت تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ۋە ئاكادېمىيىلىك تەتقىقات ئېلىپ بارغان كەسىپ ئەھلى ئەمەس. ئەمما مەن بۇ قېتىم يىغى ماقالىلەرنى تەييارلاش ئۈچۈن ئاشۇ ساھەدە ئۇزۇن مۇددەت تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ۋە ئاكادېمىيىلىك تەتقىقاتلار بىلەن شۇغۇللانغان كەسىپ ئەھلىلىرى ۋە چەت ئەل ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ خەنزۇ تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىدىكى بىر قىسىم ئىلمىي دوكلاتلىرى ۋە ئىلمىي لېكسىيلىرىنى قايتا-قايتىلاپ ئاڭلىدىم. شۇنداقلا ئىلىم ۋە كەسىپ ئەھلىلىرى ئىشلىگەن بىر قىسىم يۇتيۇب ھۆججەتلىك فىلىملىرىنى قايتا-قايتا كۆرۈپ چىقتىم. مېنىڭ ماقالىلىرىمدىكى مەزمۇنلار ئەنە شۇ ئىلمىي دوكلات، ئىلمىي لېكسىيە ۋە نوپۇزلۇق ھۆججەتلىك فىلىملاردىن كەلگەن. يەنى مېنىڭ ماقالىلىرىمدىكى ئىدىيىلەرنىڭ ھەممىسى ماقالىدە كۆرسىتىلگەن مەنبەلەرنىڭ ئىگىلىرىگە تەۋە بولۇپ، ئەگەر مەن ئۆزۈمنىڭ ئىدىيىسىنى قوشۇپ قويماقچى بولسام، ئۇنى چوقۇم «ئىلاۋە» قىلىپ ئايرىم ئابزاسقا يازىمەن. شۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مېنىڭ ئوينايدىغان رولۇم بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ رولىغا ئوخشاپ كېتىدۇ: ئوقۇتقۇچىلار باشقىلارغا يالغۇز ئۆزلىرى بايقىغان يېڭى بىلىملەرنىلا يەتكۈزۈپ قالماستىن، بەلكى ئاساسىي جەھەتتىن باشقىلار بايقىغان ۋە پۈتۈن دۇنيا بويىچە توپلانغان بىلىملەرنى يەتكۈزىدۇ.

ئوقۇرمەنلەرنىڭ خەۋىرىدە بولغىنىدەك، چەت ئەلدىكى جىددىي ھايات ئىچىدە تۇرۇپ، ئىلمىي دوكلات ۋە لېكسىيلەرنى ئاڭلاپ، ھەمدە ھۆججەتلىك فىلىملارنى كۆرۈپ، ئۇلاردىكى مەزمۇنلارنى خەنزۇ تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ، ھەمدە ئۇلارنى قىسقارتىپ ۋە قايتىدىن ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇيغۇرچە ماقالە قىلىپ يېزىپ چىقىشقا ئىنتايىن كۆپ ۋاقىت كېتىدۇ. يەنى، ماقالە يېزىش ئىنتايىن كۆپ ئەجىر تەلەپ قىلىدۇ. ئەمما تەنقىد قىلىش ھەممە ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئىش بولۇپ، ئۇ دۇنيادىكى ھەممە ئادەم قىلالايدىغان ئەڭ ئاسان ئىشلارنىڭ بىرى. يەنى، باشقىلارنى تەنقىد قىلىش ئۈچۈن خەت يازالىسا ياكى گەپ قىلالىسىلا كۇپايە. بىرەر ئۆلچەم قوللانماي تۇرۇپ باشقىلارنى ئۆز خاھىشى بويىچە تەنقىد قىلىش ھېچ قانداق بىلىم ۋە ئىقتىدار تەلەپ قىلمايدۇ. ئەمما مەن تەييارلايدىغان ماقالىلەردىكى مەزمۇنلارنىڭ سەۋىيىسى بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولىدىغان بىر سەۋىيىدە ئىنكاس ۋە پىكىر يېزىش خېلى كۆپ بىلىم ۋە خېلى يۇقىرى ئاكادېمىيىلىك سالاھىيەت تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭلاشقا مەن ماقالىلەرگە ئىنكاس يازىدىغان قېرىنداشلارنىڭ بۇ نۇقتىلارنى ئەستىن چىقارماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمەن. ئوقۇرمەنلەردىن تايىنى يوق ئىنكاسلار بىلەن بۇ تېمىنى قالايمىقانلاشتۇرماسلىقنى ئۆتۈنىمەن.

مەندىن كىشىلەر داۋاملىق «مەن مىللىتىم ئۈچۈن نېمە ئىش قىلىپ بېرەلەيمەن؟» دەپ سورايدۇ. بۈگۈنكى زاماندا مىللەت ئۈچۈن قىلىپ بەرگىلى بولىدىغان ئەڭ مۇھىم ئىشلارنىڭ بىرى ئۆزىنى كۈچلەندۈرۈش. «ئۆزىنى كۈچلەندۈرۈش» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى ناھايىتى چوڭقۇر ۋە دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ بولۇپ، مەن ئاشۇ تېما ئۈستىدە كېيىنچە ئايرىم توختىلىشىم مۇمكىن. مېنىڭ بۇ يەردە دەيدىغىنىم، ئۆزىنى كۈچلەندۈرۈش يولىدا قىلىدىغان ئىشلارنىڭ بىرى كۆپلەپ بىلىم ئېلىش. مەن ئۆزۈم ھازىردىن باشلاپ تەييارلايدىغان ماقالىلەرنىڭ ھەر بىر ئۇيغۇرنىڭ كۆپلەپ بىلىم ئېلىشىدا بىر قىسىم مۇھىم روللارنى ئوينىيالىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

مەزكۇر ماقالە ھەققىدە

مېنىڭ مەزكۇر ماقالىدە تونۇشتۇرىدىغىنىم «نېمە ئۈچۈن جۇڭگو ئاسىيانى سورايدىغان ھۆكۈمران كۈچ بولالمايدۇ؟» دېگەن تېمىدىكى بىر ئىلمىي لېكسىيە بولۇپ، ئۇ لېكسىيەنى پول دىب (Paul Dibb) ۋە جون لى (John Lee) ئىسىملىك ئىككى نەپەر مۇتەخەسسىس 2015-يىلى ئاۋسترالىيەدىكى بىر داڭلىق ئالىي مەكتەپتە سۆزلىگەن. بۇ ئىككى نەپەر ئەپەندى يۇقىرىدىكى تېمىدا بىر پارچە ئىلمىي دوكلاتمۇ تەييارلىغان بولۇپ، مەن بۇ قېتىم تورلارنى ئىزدەپ، ئۇ دوكلاتنىمۇ تاپتىم. لېكسىيەنىڭ مەزمۇنىدىن قارىغاندا، بۇ دوكلات ئاۋسترالىيە ھۆكۈمىتى ئۈچۈن تەييارلانغاندەك قىلىدۇ.

دوكتور جون لى ئەپەندى لېكسىيە بىلەن دوكلاتنىڭ ئىقتىسادىي ساھەگە تەۋە قىسمىغا، پول دىب ئەپەندى بولسا ھەربىي ساھە قىسمىغا مەسئۇل بولغان بولۇپ، مەن ئالدى بىلەن يۇقىرىدىكى لېكسىيە بىلەن دوكلاتنىڭ ئىقتىسادىي ساھەگە دائىر مەزمۇننى تونۇشتۇرىمەن.

ئىقتىسادقا ئائىت مەزمۇننىڭ ئىگىسى بولغان دوكتور جون لى ئاۋسترالىيەدە خەلقئارالىق ئىقتىسادىي ۋە بىخەتەرلىك ئىشلار ئۈستىدىكى ئىلمىي تەتقىقاتلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاكادېمىك بولۇپ، ئۇنىڭ تەتقىقاتلىرى ئاسىيا ۋە تىنچ ئوكيان رايونلىرىنى ئاساس قىلىدىكەن. ئۇ ئاۋسترالىيە مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى (Australian National University) نىڭ ئىستراتېگىيە ۋە ھەربىي مۇداپىئە تەتقىقات مەركىزىنىڭ ياردەمچى پروفېسسورى، سىدنېي ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارا بىخەتەرلىك تەتقىقات مەركىزىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك تەتقىقاتچىسى، ھەمدە ئامېرىكىنىڭ پايتەختى ۋاشىنگتوندىكى خۇدسون ئىنستىتۇتى (Hudson Institute) نىڭ ئالىي دەرىجىلىك تەتقىقاتچىسى ئىكەن. شۇنداقلا ئۇ ئاۋسترالىيە رايونلۇق بىخەتەرلىك ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورلىرىنىڭ بىرى ئىكەن. ئۇنىڭ يەنە سىنگاپوردىكى شەرقىي-جەنۇبىي ئاسىيا تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ ۋاقىتلىق ئالىي دەرىجىلىك تەتقىقاتچىسى، ۋە كوكودا فوندى جەمئىيىتىنىڭ دىرېكتورى بولۇشتەك ۋەزىپىلىرىمۇ بار ئىكەن. جون لى ھازىر ئامېرىكا ۋە ياپونىيە ھۆكۈمەتلىرىگە ئاسىيانىڭ ئىقتىساد ۋە بىخەتەرلىك جەھەتتىكى ئىستىقبالى توغرىسىدا مەسلىھەتچىلىكمۇ قىلىدىكەن.

2. جۇڭگو ئىقتىسادى ھەققىدە

بەزىلەر بىر دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە زور دەرىجىدە كۈچىيىشى ۋە ئاجىزلىششى بىلەن ئۇنىڭ ھەربىي جەھەتتىمۇ كۈچىيىشى ئاجىزلىششى ئوتتۇرىسىدا زىچ مۇناسىۋەت بار، دېگەن كۆز-قاراشنى ئوتتۇرىغا قويىدى. شۇنىڭ بىلەن جۇڭگوغا قانداق مۇئامىلىدە بولۇش مەسىلىسىدە ئۆز-ئارا قارىمۇ قارشى بولغان 2 خىل ئىدىيە ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۇنىڭ بىرى، جۇڭگو ھازىرقىدەك تەرەققىي قىلىپ مېڭىپ، ئەڭ ئاخىرى دۇنيادىكى ھۆكۈمران كۈچلەرنىڭ بىرىگە ئايلىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا ئامېرىكىمۇ يول قويمىسا بولمايدىغان ئەھۋال ۋۇجۇدقا كېلىدۇ، دېگەن ئىدىيىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ يەنە بىرى بولسا، جۇڭگو ئىقتىسادىنىڭ ھازىرقىدەك تېز تەرەققىي قىلىشى مەڭگۈ داۋاملىشىۋەرمەيدۇ، ھەمدە ئۇنىڭ ھەربىي كۈچى خۇددى ھازىرقىدەك ئامېرىكىنىڭ ھەربىي كۈچ سەۋىيىسىدىن كۆپ ئارقىدا قېلىپ ماڭىدۇ، دېگەن ئىدىيىدىن ئىبارەت. بىز، يەنى ئەسلىدىكى مەنبەنىڭ ئاپتورلىرى 2-خىل ئىدىيىنى توغرا دەپ قوبۇل قىلىمىز. يەنى، بىزنىڭ نەزىرىمىزدە جۇڭگو ئىقتىسادىي ۋە ھەربىي جەھەتتە توختاۋسىز تەرەققىي قىلىپ، ئاسىيانى سورايدىغان ھۆكۈمران كۈچكە ئايلىنالمايدۇ. ئۇنداق بولۇشىغا جۇڭگونىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدىكى ھەر خىل چەكلىمىلەر سەۋەبچى بولىدىغان بولۇپ، تۆۋەندە بىز ئاشۇ سەۋەبلەرنىڭ بىر قىسمىنى ئانالىز قىلىپ ئۆتىمىز.

ئىقتىسادشۇناسلىق ئىلمى ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدىغان مۇنداق 3 ئامىلنى ئېتىراپ قىلىدۇ: (1) كاپىتال (ياكى پۇل) مەبلىغىنىڭ مىقدارىنى كۆپەيتىش، (2) ئەمگەك كۈچى مەبلىغىنىڭ مىقدارىنى كۆپەيتىش، ۋە (3) كاپىتال ۋە ئەمگەك كۈچى مەبلەغلىرىنىڭ ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش. گەرچە ئوخشىمىغان ئەللەر ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشتا قوللىنىدىغان ئۇسۇللار ئۆز-ئارا ئازراقتىن پەرقلەنسىمۇ، يۇقىرىدىكى ئىقتىسادىي قانۇنىيەت بارلىق سىياسىي-ئىقتىساد قۇرۇلمىلىرىغا ماس كېلىدىغان بولۇپ، ھېچ قانداق بىر ئەل ئىقتىسادنى ئاشۇ قانۇنىيەتلەرنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ تەرەققىي قىلدۇرالمايدۇ.

ياپونىنىڭ ئىقتىسادى 1960-يىلدىن 1980-يىلغىچە بولغان 20 يىل ۋاقىت ئىچىدە ھەر يىلى 10 پىرسەنتتەك ئۆسۈپ ماڭغان. ئەمما 1995-يىللىرىغا كەلگەندە ياپون ئىقتىسادىنىڭ ئۆسۈش سۈرئىتى ئاساسەن نۆل پىرسەنتكە چۈشۈپ قالدى. بەزى مۇتەخەسسىسلەر ياپون ۋە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا كۆرۈلگەن ئىقتىسادىي ئۆزگىرىشلەرنى تەھلىل قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىنىڭ بىر ئىزدا توختاپ قېلىشىنىڭ سەۋەبى ئۇلار كاپىتال ۋە ئەمگەك كۈچى مەبلىغىنىڭ مىقدارىنى ئۆستۈرۈشتە خېلى كۈچىگەن بولسىمۇ، بۇ ئىككى خىل مەبلەغنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى تۆۋەنلەپ ماڭغانلىقى ئىكەنلىكىنى يەكۈنلەپ چىقتى. يەنى كاپىتال ۋە ئەمگەك كۈچى مەبلىغىنىڭ مىقدارىنى ئۆستۈرۈپ، ئۇنىڭغا ماس ھالدىكى ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشىپ ماڭالمىغان ئىقتىساد چوقۇم تەرەققىياتتىن توختاپ قالىدۇ.

(1) جۇڭگو ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ كاپىتال مەبلەغ مىقدارى جەھەتتىكى چەكلىمىسى

كۆپلىگەن ئوبزورچىلار جۇڭگونىڭ ئېكسپورت سانائىتى ۋە ئۇنىڭ «دۇنيا زاۋۇتى» غا ئايلىنىشى جەھەتتىكى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئۈستىدە كۆپرەك توختىلىدۇ. ئېكسپورت سانائىتى ھەقىقەتەنمۇ جۇڭگو ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ بىر مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ئۇنىڭدا ھازىر 50 مىليوندەك ئادەم بىۋاستە، يەنە 100 مىليوندەك ئادەم ۋاستىلىك ئىشلەيدۇ. ئەمما جۇڭگو ئىقتىسادىغا چوڭراق تۆھپە قوشقىنى ئېكسپورت ئەمەس، بەلكى دۆلەت ئىچىدە ئىشقا ئاشۇرۇلغان مۇقىم مەبلەغ (ئەلروھلان: مەن «مۇقىم مەبلەغ» نى «كاپىتال مەبلىغى» نىڭ بىر تۈرى، دەپ چۈشەندىم) دىن ئىبارەت. 1980- ۋە 1990-يىللاردىكى جۇڭگو ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ 40 پىرسەنتى ئەنە شۇنداق مۇقىم مەبلەغ ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇلغان. 2009-يىلغا كەلگەندە ئىقتىسادىي ئۆسۈشنىڭ 70 پىرسەنتى مۇقىم مەبلەغ ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

يۇقىرىدىكى سانلارنى تۆۋەندىكى پاكىتلار ئارقىلىق ياخشىراق چۈشەنگىلى بولىدۇ: 1950- ۋە 1960-يىللىرىدىكى ياپون، جەنۇبىي كورېيە ۋە تەيۋەننىڭ تېز سۈرئەتتە سانائەتلىشىش دەۋرىدە مۇقىم مەبلەغ دۆلەت يىللىق ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنىڭ پەقەت 30 پىرسەنتىنىلا ئىگىلىگەن (ئەلروھلان: دۆلەت يىللىق ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى ئىنگلىزچە «Gross Domestic Product» دەپ ئاتىلىدىغان بولۇپ، مەن تۆۋەندە ئۇنىڭ قىسقارتىلمىسى «GDP» نى ئىشلىتىمەن). ئەمما جۇڭگودا بۇ قىممەت 1980-يىللىرى 35 پىرسەنت بولغان بولسا، 1999-يىلى 38 پىرسەنتكە ۋە 2004-يىلى 45 پىرسەنتكە ئۆستى. ھازىر بولسا بۇ قىممەت 49 پىرسەنتكە چىقتى. مۇقىم مەبلەغنىڭ GDP نىڭ 49 پىرسەنتىنى ئىگىلىشى پەقەت جۇڭگودىلا يۈز بەرگەن ئىش بولۇپ، جۇڭگو بۇ ئىشتا ھازىر دۇنيادىكى چوڭ ئىقتىسادىي دۆلەتلەر ئىچىدە 1-ئورۇندا تۇرىدۇ.

بۇ قىممەتنى تۆۋەندىكىدەك چۈشىنىشىمۇ مۇمكىن: ئالدىنقى 10 يىل ئىچىدە جۇڭگو ئىقتىسادى 162 پىرسەنت ئۆستى. بۇ 162 پىرسەنتلىك ئۆسۈشنىڭ 6 پىرسەنتى يېڭىدىن قوشۇلغان ئەمگەك كۈچىدىن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ 135 پىرسەنتى مۇقىم مەبلەغدىن كەلدى. يەنى، 162 پىرسەنتلىك GDP ئۆسۈشنىڭ ئاران 19 پىرسەنتى كاپىتال مەبلىغى بىلەن ئەمگەك كۈچى مەبلىغىنىڭ ئۈنۈمدارلىقىدىن كەلدى. بۇ دېگەنلىك ئالدىنقى 10 يىل ئىچىدە جۇڭگو GDP سىنىڭ ئۆسۈشنىڭ 80 پىرسەنتى مۇقىم مەبلەغدىن كەلدى، دېگەنلىك بولىدۇ.

مۇشۇنداق يۇقىرى مىقداردىكى مۇقىم مەبلەغكە تايىنىپ ئىقتىسادنى ئۆستۈرۈش دۇنيا تارىخىدا بۇرۇن كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر ئىش. شۇڭلاشقا، ھازىر كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ قارىشىچە جۇڭگونىڭ ھازىرقىدەك مۇقىم مەبلەغكە تايىنىپ ئىقتىسادنى ئۆستۈرۈپ مېڭىشى ئانچە ئۇزۇنغا بارمايدۇ.

يۇقىرىدىكى يەكۈننىڭ دەلىللىرى ناھايىتىمۇ كۆپ. مەسىلەن، 1980-يىللىرى جۇڭگو 2 دوللار مەبلەغ سېلىپ بىر دوللار پۇل تاپالايتتى. 1990-يىللىرى 4 دوللار مەبلەغ سېلىپ بىر دوللار پۇل تاپالايدىغان بولدى. 2011-يىلىغا كەلگەندە 5 دوللار مەبلەغ سېلىپ ئاندىن بىر دوللار پۇل، 2012-يىلى بولسا 5.5 دوللار مەبلەغ سېلىپ بىر دوللار پۇل تاپالايدىغان بولدى. شەرقىي-ئاسىيادىكى باشقا ئەللەرنىڭ ئەھۋاللىرىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، مەبلەغ بىلەن پايدا مۇشۇنداق 5.5:1 نىسبەتكە چۈشۈپ قالغان ئىقتىساد ئېغىر دەرىجىلىك ئىسراپچىلىققا ۋەكىللىك قىلىدىغان بولۇپ، ئۇنداق ئىقتىسادنىڭ ئۆمرى ئانچە ئۇزۇنغا بارمايدۇ.

يۇقىرىقىدەك ئېغىر دەرىجىكى ئىسراپچىلىق تۈپەيلىدىن، جۇڭگو كارخانىلىرىنىڭ قەرزى 2008-يىلى GDP نىڭ 147 پىرسەنتىگە توغرا كەلگەن بولۇپ، 2014-يىلىغا كەلگەندە GDP نىڭ 250 پىرسەنتىدىن ئېشىپ كەتتى. دوللار قىممىتى بويىچە چۈشەندۈرگەندە، جۇڭگو كارخانىلىرىنىڭ قەرزى 2008-يىلى 9 – 10 تىرىللىيون دوللار بولۇپ، 2014-يىلى 20 – 25 تىرىللىيون دوللاردىن ئېشىپ كەتتى. ئامېرىكىدىكى بارلىق سودا بانكىلىرىنىڭ بايلىقنى قوشقاندىمۇ 20 تىرىللىيون دوللارغا بارمايدۇ.

يۇقىرىدىكىسى تارىختا كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر ئەھۋال. ئاشۇنداق زور مىقداردىكى كاپىتال مەبلىغىنى قەرز ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ھازىر جۇڭگو ئىقتىسادىدا بىر قىسىم ئېغىر مەسىلىلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشقا باشلىدى. 2011-يىلى جۇڭگونىڭ قەرزى ئۇنىڭ ماددىي بايلىقىنىڭ 105 پىرسەنتىگە توغرا كەلگەن بولۇپ، بۇ سان دۇنيادىكى ئىقتىسادتا ئەڭ ئالدىدا تۇرىدىغان 20 دۆلەت ئىچىدىكى ئەڭ يۇقىرى سانغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. ھازىر جۇڭگونىڭ قەرزگە بەرگەن ئەمما ھېچ قانداق پايدا ئەكەلمەيدىغان پۇلىنىڭ قىممىتى 2 تىرىللىيون دوللارغا باراۋەر كېلىدۇ.

1990- ۋە 2000-يىللىرى جۇڭگونىڭ ئېكسپورت ئىقتىسادى GDP نى ئۆستۈرۈشتىكى ئاساسىي كۈچ بولغان. ئەمما ھازىر ئۇنداق بولالمايدىغان بىر ئەھۋال مەيدانغا كەلدى. شۇڭلاشقا جۇڭگو ئىقتىسادى بۈگۈندىن كېيىن 1990- ۋە 2000-يىللىرىدىكىدەك تېز تەرەققىي قىلالمايدۇ.

يۇقىرىقىدەك مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنىڭ بىر ئۇسۇلى كاپىتال مەبلەغ بىلەن ئېكسپورتقا تايىنىپ ئىقتىسادنى ئۆستۈرۈشنى دۆلەت ئىچىدىكى ئىستېمالغا تايىنىشقا ئۆزگەرتىش. ئەمما، بۇ ئۇسۇلدىمۇ 2 مەسىلە بار. ئۇنىڭ بىرى، پەقەت دۆلەت ئىچىدىكى ئىستېمالغىلا تايىنىپ GDP نى 5 – 10 پىرسەنتتىن ئۆستۈرۈپ مېڭىش تارىختا كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر ئىش بولۇپ، ئۇ ئاساسەن مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭ يەنە بىرى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار (د ئى ك) ئېكسپورت مەھسۇلاتىنى ئاساس قىلىدىغان بولۇپ، ئۇلار ھازىرغىچە مەبلەغ پۇلى ۋە مەھسۇلات پۇرسەتلىرى جەھەتتە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى (ج ك پ) نىڭ ئالاھىدە ئىمتىيازىغا ئېرىشىپ كەلدى. ئېكسپورتنى ئازايتىش د ئى ك غا بېرىلىدىغان مەبلەغ پۇلى بىلەن پۇرسەتلەرنى كېمەيتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. د ئى ك نى ئاجىزلاشتۇرۇش ۋە ئازايتىش بولسا جۇڭگو ئىقتىسادىي سىستېمىسىدا ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپلا قالماي، ئۇ يەنە ج ك پ نىڭ جۇڭگو ئىقتىسادىي سىستېمىسىدىكى ھۆكۈمران ئورنىنىمۇ تۆۋەنلىتىۋېتىدۇ.

GDP نىڭ ئۆسۈش نىسبىتى بىر دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى تولۇق نامايان قىلىپ بېرەلمەيدۇ. بۇنىڭ بىر مىسالى ياپونىيەدىن ئىبارەت. ياپونىيە GDP سىنىڭ ئۆسۈش نىسبىتىمۇ 1980-يىللىرى ناھايىتى يۇقىرى ئىدى. ئەمما كېيىن توختاپ قالدى. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىسادىمۇ 1950-يىلىدىن 1973-يىلىغىچە 3

قاتلانغان ياكى 3 ھەسسە چوڭايغان، ئەمما ئۇنىڭ ئىقتىسادىدا ئېغىر مەسىلە بارلىقى كېيىن ئىسپاتلاندى. دېمەك، GDP بىر دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىنىڭ ئۇنۇمى ۋە پايدىسى جەھەتتە ھېچنېمىنى كۆرسىتىپ بېرەلمەيدۇ.

جۇڭگو بۇگۈنگىچە مۇقىم مەبلەغ تەرىقىسىدە نۇرغۇنلىغان ئادەم ياشىمايدىغان بىنالار، ئادەم ماڭمايدىغان يوللار، ۋە ھېچنېمە ئۆتمەيدىغان كۆۋرۈكلەرنى ياسىۋەتتى. ھېچ كىم ئىشلەتمەيدىغان پولاتلارنىمۇ زور مىقداردا ئىشلەپ چىقىرىپ، ساقلاپ قويۇۋاتىدۇ. مۇشۇنداق ئۈنۈمسىز، پايدىسىز، لازىمسىز ۋە تولۇق پايدىلىنىلمايدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى GDP نۇقتىسىدىن قارىغاندا «ئىقتىسادىي ئۆسۈش» بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھەمدە ئۇلار بىر قىسىم ئوبزورچىلار تەرىپىدىن كەڭ تۈردە تەشۋىق قىلىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا ئۇ نەرسىلەر ھەرگىزمۇ جۇڭگونىڭ دۆلەت كۈچىنىڭ ئېشىپ مېڭىشىغا ھېچ بىر ئىجابىي تۆھپە قوشالمايدۇ.

بۇ يەردىكى ئەڭ مۇھىم نەرسە ئىقتىسادنىڭ ئۆسۈشىنى نېمە كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىدۇر. جۇڭگو ئالدى بىلەن ئىقتىسادنى ئۆستۈرۈشنىڭ بىر مەجبۇرىي نىشانىنى بېكىتىپ، ئاندىن سودا-سانائەت لوگىكىسى ۋە پايدا-زىيان مۇناسىۋىتىگە ئەمەس، بەلكى ئاز ساندىكى ناھايىتى يۇقىرى دەرىجىدە قوغدالغان ۋە ئىنتايىن كۆپ ئالاھىدە ئىمتىيازلارغا ئىگە قىلىنغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارغا تايىنىپ ئاشۇ نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىنى تۇتۇۋاتىدۇ. بۇنداق قىلىش مۇقەررەر ھالدا دۆلەت ئىچىدىكى كۆپلىگەن قىيىن ئۆتكەللەرنى يېڭەلمەيدىغان ناچار ئاقىۋەتلەرگە ئېلىپ بارىدۇ. ئاشۇنداق قىيىن ئۆتكەللەر ئۈستىدە ئانالىز يۈرگۈزۈش جۇڭگونىڭ ئاسىيادا ھۆكۈمران كۈچكە ئايلىنىش-ئايلانماسلىقى ئۈستىدە ئانالىز يۈرگۈزۈشكە قارىغاندا تېخىمۇ مۇھىم.

(2) جۇڭگو باي بولۇشتىن بۇرۇن قېرىپ بولىدۇ

گەرچە ھازىر ياپونىيە شەرقىي-ئاسىيانىڭ «بوۋىسى» دەپ قارالسىمۇ، بۇ رايوننىڭ كەلگۈسىدىكى كۈچ تەڭپۇڭلۇقى مەسىلىسىگە كەلگەندە جۇڭگوغا بەكرەك كۆڭۈل بۆلۈنۈشى كېرەك. جۇڭگودا ھازىر 1.35 مىليارد نوپۇس بار بولۇپ، 2030-يىلىغا كەلگەندە بۇ سان كىچىكلەشكە باشلايدۇ.

بۇ مەسىلىدە خىزمەت يېشىدىكى كىشىلەر (يەنى 15 – 64 ياشلىق كىشىلەر) ياكى «ئەمگەكچىلەر» بىلەن يېشى 65 ياكى ئۇنىڭدىن يۇقىرى بولۇپ دەم ئېلىشقا چىققان كىشىلەر ياكى «ياشانغانلار» نىڭ نىسبىتى ناھايىتى مۇھىم. 1980-يىللىرى جۇڭگودىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئومۇمىي نوپۇستىكى نىسبىتى 73 پىرسەنت ئىدى. ئۇ ھازىر 68 پىرسەنت. بۇ نىسبەت 2020-يىلى 65 پىرسەنتكە، ۋە 2035-يىلى 60 پىرسەنتكە چۈشۈپ قالىدۇ. 2015-يىلى خىزمەتتىن ئايرىلغان كىشىلەرنىڭ سانى خىزمەتكە يېڭى كىرگەن ئادەملەرنىڭ سانىنى بېسىپ چۈشىدىغانلىقى مۆلچەرلەندى.

ئەمگەكچىلەر بىلەن ياشانغانلارنىڭ نىسبىتىنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق يۇقىرىدىكى سانلارنى تېخىمۇ ئېنىقراق چۈشەنگىلى بولىدۇ. جۇڭگو 1979-يىلى ئىسلاھات دەۋرىنى يېڭى باشلىغاندا ھەر 7 ئەمگەكچىگە بىر ياشانغان ئادەم توغرا كېلەتتى. ھازىر ھەر 5.5 ئەمگەكچىگە بىر ياشانغان كىشى توغرا كېلىدۇ. ھازىرقى مۆلچەرچە، 2035-يىلىغا بارغاندا ھەر 2 نەپەر ئەمگەكچىگە بىر ياشانغان كىشى توغرا كېلىدۇ. يەنى، كېيىنكى 20 يىل ۋاقىت ئىچىدە ياشانغانلارنىڭ ئەمگەكچىلەر بىلەن بولغان نىسبىتى بىر ھەسسىدىن جىقراق كۆپىيىدۇ.

بۇ نىسبەت ئىنتايىن مۇھىم. ئادەتتە 20 – 45 ياشلاردىكى كىشىلەرنىڭ ئىش ئۈنۈمى ۋە يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارى ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ، دەپ قارىلىدۇ. بەزى مۆلچەرلەرگە ئاساسلانغاندا، جۇڭگونىڭ 1980 – 2010-يىللىرىدىكى GDP سىنىڭ 15 – 25 پىرسەنتىنى ئىشقا ئاشۇرغىنى ئۇنىڭ ئاشۇنداق ئىش ئۈنۈمى يۇقىرى ئەمگەكچىلىرى بولغان.

هازىر جۇڭگودا 120 مىليون ياشانغان نوپۇس بار بولۇپ، 2035-يىلغا بارغاندا بۇ سان 320 مىليونغا كۆپپيىدۇ. ئومۇمىي نوپۇس سانى بولسا ھازىرقىدىن ئاران 100 مىليونلا ئارتۇق بولىدۇ. 2035-يىلغا بارغاندا ھەر بىر 15 – 50 ياشتىكى ئەمگەكچىگە 51 – 64 ياشتىكى قېرىغان ئەمگەكچىدىن 1.5 ئادەم توغرا كېلىدۇ. بۇ ھازىرقى ئەھۋالنىڭ دەل ئەكسىدۇر.

يۇقىرىدىكى ئەھۋالنى بىرەر ئامال بىلەن ئۆزگەرتىش ئاساسەن مۇمكىن ئەمەس. بۇ ساھەدە قوللانغىلى بولىدىغان بىرەر تەدبىرمۇ مەۋجۇت ئەمەس. بىر بالا سىياستىنى سەل بوشاتقان ياكى ئەمەلدىن قالدۇرغان تەقدىردىمۇ، جۇڭگو نوپۇسىنىڭ قېرىپ مېڭىشىنى كېيىنكى 10 – 20 يىل ئىچىدە ئارقىغا ياندۇرغىلى بولمايدۇ.

ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئامېرىكىنىڭ نوپۇس ستاتىستىكىسى 2050-يىللىرىغا بارغىچە ئۇنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ناھايىتى پايدىلىق ھالەتتە ساقلىنىپ ماڭىدۇ.

ئەپسۇسكى، ئىقتىسادىي تەرەققىي قىلغان ئەﷲر ئىچىدە، جۇڭگو تارىختا تۇنجى قېتىم كۆرۈلگەن «باي بولۇشتىن بۇرۇن قېرىپ بولىدىغان دۆلەت» بولۇپ قالىدۇ.

(3) دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار (د ئى ك) مەسىلىسى

جۇڭگودىكى د ئى ك سىياسىي-ئىقتىسادقا تەۋە بولۇپ، جۇڭگودا ھازىر 140000 د ئى ك بار. ئەڭ ياخشى ئىقتىسادىي پۇرسەتلەر ئاشۇ د ئى ك غا ئاتا قىلىنغان بولۇپ، بانكىلار قەرزگە بېرىدىغان پۇلنىڭ تەخمىنەن 75 پىرسەنتىمۇ ئاشۇ د ئى ك غا بېرىلىدۇ. خۇسۇسىي كارخانىلار بۇ 2 خىل پايدىلىق شارائىتنىڭ ئىنتايىن ئاز بىر قىسمىدىنلا بەھرىمەن بولالايدۇ.

ھۆكۈمەت بەرگەن مەبلەغ قەرز پۇلنى ئىشلىتىشتە د ئى ك ئېكسپورت سانائىتىدىن باشقا ساھەلەرنىڭ ھەممىسىدە ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇڭلاشقا د ئى ك نىڭ كىرىمىنىڭ ئۆسۈش نىسبىتى GDP نىڭ ئۆسۈش نىسبىتىدىن كۆپ ئۇستۇن بولۇپ، ئائىلىلەر ۋە بىر قېتىم ئىشلىتىپ تاشلىۋېتىدىغان نەرسىلەر ئۈچۈن خەجلەيدىغان كىرىمىنىڭ ئۆسۈش نىسبىتى GDP نىڭكىدىن كۆپ تۆۋەن تۇرىدۇ. باشقىچە قىلىپ ئېيتساق، 1979 – 1989-يىللىرى تەرەققىياتنىڭ پايدىسىنىڭ كۆپ قىسمىنى خۇسۇسىي ئاھالىلەر كۆرگەن بولسا، ئالدىنقى 15 يىل ئىچىدە ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ پايدىسىنى د ئى ك ئەڭ كۆپ كۆردى. شۇڭلاشقا ھازىر ئاھالىلەر ئىستېمال قىلىدىغان پۇلنىڭ مىقدارى GDP نىڭ ئاران 33 پىرسەنتىگە توغرا كېلىدىغان بولۇپ، بۇ سان دۇنيادىكى چوڭ ئىقتىسادلىق ئەﷲر ئىچىدە ئەڭ تۆۋەن ئورۇندا تۇرىدۇ. جۇڭگودا ھازىر كۈنلۈك خىراجەت پۇل مىقدارى 2 دوللاردىن تۆۋەن بولغان نوپۇسنىڭ سانى 400 مىليون بولۇپ، مۇشۇنداق بىر دۆلەتنىڭ خۇسۇسىي ئائىلىلىكلەرنى ئەمەس د ئى ك نى ئۈستۈن ئورۇنغا قويۇشى ياشانغانلارنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىنى بىر ئىنتايىن ئېچىنىشلىق ھالەتكە ئاپىرىپ قويىدۇ.

ئىقتىسادشۇناسلىق ئىلمىدە ئىشلىتىلىدىغان «گىنى نىسبىتى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر نىسبەت بار. كىرىم تەقسىماتى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە تەكشىلىگەن دۆلەتنىڭ گىنى نىسبىتى نۆلگە تەڭ بولۇپ، كىرىم تەقسىماتى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە تەكشىلەنمىگەن دۆلەتنىڭ گىنى نىسبىتى بىرگە تەڭ بولىدۇ. جۇڭگونىڭ گىنى نىسبىتى 1980-يىللىرى 0.25، ۋە 1990-يىللىرى 0.38 بولغان بولۇپ، ھازىر بولسا 0.5 بولۇپ بولدى. ئۇنىڭ بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ھازىر ھىندىستان، ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە رۇسىيەنىڭ گىنى نىسبەتلىرى 0.34، 0.43، 0.38 ۋە 0.42 بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

بىر تەرەپتىن خۇسۇسىي ئاھالىلەرنىڭ كىرىمنى تۆۋەنلىتىپ، يەنە بىر تەرەپتىن كىرىم تەڭسىزلىك نىسبىتىنى بىر خەتەرلىك دەرىجىگە ئاپىرىپ قويۇش چوقۇم ئېغىر دەرىجىدىكى ناچار ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارماي قالمايدۇ. ھازىر جۇڭگودا مىليونلىغان خۇسۇسىي كارخانىلار ۋە ئون مىليونلىغان غەيرىي رەسمىي كارخانىلارنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە 140000 د ئى ك ئىقتىسادىي پۇرسەت ۋە كاپىتال مەبلىغىنىڭ ئاساسىي قىسمىغا ئىگە بولۇۋاتىدۇ. ئادەتتىكى كىشىلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ھازىر ناھايىتى ئاز ساندىكى ج ك پ ياكى د ئى ك بىلەن يېقىن سىياسىي مۇناسىۋىتى ياكى ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى بار كىشىلەر ھازىرقى ئىقتىسادىي تەرەققىياتتىن ناھايىتى يۇقىرى دەرىجىدە پايدا كۆرۈۋاتىدۇ.

كىرىم ۋە دۆلەت بايلىقى تەقسىماتىدىكى تەڭسىزلىك ناھايىتى كۆپ ساندىكى ياشانغانلارنى ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈپ قويىدۇ. ھازىر شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئاران 33 پىرسەنتى ۋە يېزا ئاھالىسىنىڭ ئاران 5 پىرسەنتىنىڭ مەلۇم شەكىلدىكى مەركىزىي ھۆكۈمەت، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ياكى يەرلىك ھۆكۈمەت تەمىنلىگەن پېنسىيە مائاشى بار. مۇتەخەسسىسلەرنىڭ مۆلچەرلىشىچە، جۇڭگونىڭ 2013-يىلى پېنسىيە پۇلى ئۈچۈن ئاجراتقان خامچوت مىقدارى 2.9 تىرىللىيون دوللار بولغان بولۇپ، يەنە 20 يىلدىن كېيىن بۇ سان 10.8 تىرىللىيون دوللارغا كۆپىيىدۇ. ئەگەر جۇڭگونىڭ GDP سى كېيىنكى 20 يىل ئىچىدە ھەر يىلى 6 پىرسەنتتىن ئۆسۈپ ماڭىدۇ، دەپ پەرەز قىلساق، 10.8 تىرىللىيون دوللار پۇل 2030-يىللىرىدىكى GDP نىڭ 40 پىرسەنتىگە توغرا كېلىدۇ. بۇ ئەھۋال جۇڭگونىڭ دۆلەت كۈچى تەرەققىياتىغا ئېغىر دەرىجىدە سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدۇ.

(4) جۇڭگونىڭ مىللىي ۋە ئىچكى ئاجىزلىقى

كۆپلىگەن ئەللەر تۆۋەن-كىرىم سەۋىيىسىدىن كىشى بېشىغا 15000 دوللاردىن توغرا كېلىدىغان ئوتتۇراھال كىرىم سەۋىيىسىگە ئۆتۈپ بولدى. ئەمما جۇڭگو ھازىرمۇ كىشى بېشىغا 10000 دوللاردىن ئاز توغرا كېلىدىغان بىر سەۋىيىدە تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرغىچە ئاران 30 دەك دۆلەت ئوتتۇراھال كىرىم سەۋىيىسىدىن يۇقىرى-كىرىم سەۋىيىسىگە ئۆتەلىدى. ھېلىقى 30 دەك دۆلەتنىڭ ھەممىسىنىڭ بىر ئورتاق خاراكتېرى بار بولۇپ، ئۇ خاراكتېر جۇڭگودا يوق. ئۇ بولسىمۇ دۆلەتنى قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش، كۈچلۈك مال-مۈلۈك ۋە ئەقلىي مۈلۈك قانۇنلىرى بار بولۇش ھەمدە ئۇلارنى قاتتىق ئىجرا قىلىغان بولۇش، ھەمدە بىر مۇستەقىل ئەدلىيە قۇرۇلمىسى بار بولۇپ، بۇ قۇرۇلما ھەر خىل سودا ئورگانلىرى ئوتتۇرىسىدىكى سودا ماجىرالىرىنى ھەر دائىم ئۈنۈملۈك ھەل قىلالايدىغان بولۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئەللەر يەنە ئىقتىسادىي پۇرسەت ۋە مەبلەغنى كارخانىلارنىڭ ئارتۇقچىلىق-ئاجىزلىقلىرىغا ئاساسەن تەقسىم قىلىدىغان بولۇپ، ھەرگىزمۇ سىياسەتكە ۋە كارخانىلارنىڭ سىياسىي سالاھىيىتىگە ئاساسەن تەقسىم قىلمايدۇ. شۇنداقلا ئۇلار ھەرگىزمۇ يۇقىرى-كىرىملىك بولۇشنى كاپىتال مەبلىغى ۋە ئەمگەك كۈچى مەبلىغىنى توختاۋسىز كۆپەيتىپ مېڭىشقا تايىنىپ ئىشقا ئاشۇرمايدۇ.

ھازىر ج ك پ ھۆكۈمەت ئىقتىسادىنىڭ خېلى زور مىقدارىنى ھەربىي ئىشلار، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى، قوشۇمچە مۇنتىزىم ئەسكەرلەر ۋە قورالىق ساقچىلارنىڭ خىراجىتىنى ھەر يىلى 10 – 20 پىرسەنتتىن ئۆستۈرۈپ مېڭىشقا سەرپ قىلىپ، شۇ ئارقىلىق دۆلەت كۈچى ۋە تەسىر دائىرىسىنى كۈچەيتىشكە تىرىشىۋاتىدۇ. مەسىلەن، جۇڭگو 2014-يىلى 241.5 مىليارد دوللار پۇلنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن قورالىق ساقچىلار ئۈچۈن خەجلىگەن بولۇپ، ئۇ ئومۇمىي خامچوتنىڭ 11.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بەزى نوپۇزلۇق ئورگانلارنىڭ ھېسابلاپ چىقىشىچە، جۇڭگو شۇ يىلى دۆلەت مۇداپىئەسى بىلەن دۆلەت بىخەتەرلىكى ئۈچۈن سەرپ قىلغان پۇل ئومۇمىي خامچوتنىڭ 14.6 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى.

ئاستا سۈرئەتلىك ئىنسان پاجىئەسى يۈز بېرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، جۇڭگو ھۆكۈمىتى ئەسلىدە 2014-يىللىق دۆلەت ئىقتىسادىنىڭ 10.5 پىرسەنتىنى ئىجتىمائىي كاپالەتلىك ۋە ئىشسىزلار پاراۋانلىقى قاتارلىق

ئىشلارغا، يەنە 6.1 پىرسەنتىنى ساقلىقنى-ساقلاش ئىشلىرىغا خەجلىگەن بولسا توغرا بولاتتى. بۇ چىقىم تېخى پېنسىيىگە چىققانلارنىڭ مائاشى قاتارلىق بىر قاتار ئاممىۋى چىقىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، پېنسىيىگە چىققان نوپۇسنىڭ كىرىمىنى ئۆستۈرۈش ھەمدە ئۇلارنى ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۆزىدىن ۋە ئائىلىسىدىن ئۆزى خەۋەر ئالالايدىغان قىلىش ئۈچۈن دۆلەت ئىقتىسادى بىلەن ئىقتىسادىي پۇرسەتلەرنى كەڭ-كۆلەمدە د ئى ك دىن خۇسۇسىي كارخانىلار ۋە ئائالىلەرگە يۆتكەشكە توغرا كېلىدۇ. جۇڭگونىڭ بىر-بالا سىياستى 4-2-1 مەسىلىسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى: ھازىر كۆپ ساندىكى ئائىلىلەردە بىر بالا بىر جۈپ ئاتا-ئانا ۋە ئىككى جۈپ بوۋا-مومىلاردىن خەۋەر ئالمىسا بولمايدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقتى. شۇڭلاشقا جۇڭگو ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ سىياسىي-ئىقتىسادىدا غايەت زور ۋە مۇقىمسىزلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىش ئېھتىماللىقىمۇ بار بولغان دەرىجىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ بارمىسا بولمايدۇ. ئۇنداق ئىسلاھات د ئى ك نىڭ دۆلەت ئىقتىسادىدا ئوينايدىغان ھازىرقى رولىنى تەدرىجىي ھالدا ئاجىزلاشتۇرىدىغان بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن ج ك پ نىڭ دۆلەت كۈچى بىلەن دۆلەت غايىسىنى يۈكسەلدۈرۈش قابىلىيىتىنىمۇ تەدرىجىي ھالدا ئاجىزلاشتۇرۇپ ماڭىدۇ.

ئەڭ ئاخىرىدا كۆرستىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك يەنە بىر نۇقتا شۇكى، ج ك پ نىڭ بىر قانۇنلۇق گەۋدە بولۇپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالىشى جۇڭگو گراجدانلىرىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئۆسۈپ مېڭىشىغا باغلىق. شۇڭا كۈچلۈك ھەربىي قابىلىيەت بەرپا قىلىش ۋە كېڭەيمىچىلىك تۈسىنى ئالغان چەت ئەل سىياستىنى يولغا قويۇش جۇڭگولۇقلارنىڭ مىللىي ئىپتىخارىنى ئۆستۈرىدىغان بولسىمۇ، جۇڭگو دائىرىلىرى يۇقىرىقىدەك ئىشلارنى دۆلەت ئىچىدىكى جىددىي مەسىلىلەرنى ۋە كۈندىن-كۈنگە ناچارلىشىپ مېڭىۋاتقان باشقا مۇھىم تەرەپلەرنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويۇش بەدىلىگە ئېلىپ بارالمايدۇ. گەرچە ج ك پ ھازىرغىچە ئۆزىنى ساقلاپ كېلەلىگەن بولسىمۇ، 2011-يىلى جۇڭگودا 180000 قېتىم چوڭ-كۆلەملىك نامايىش يۈز بەرگەنلىكى خەۋەر قىلىندى. بۇ سان 1990-يىللىرى ئاران بىر قانچە مىڭ چىقاتتى. بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، جۇڭگودىكى تېز سۈرئەتلىك تەرەققىيات دۆلەت مۇقىمسىزلىقنى ياخشىلىماي، ئۇنى تېخىمۇ ناچارلاشتۇرۇۋەتتى. ئىقتىسادىي تەرەققىيات سۈرئىتىنىڭ ئاستىلىشى، ھەمدە ھەر خىل قۇرۇلمىلارنىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئاجىزلىقلىرىنىڭ تېخىمۇ ناچارلىششىغا ئەگىشىپ، جۇڭگو بىر چوڭ ئەمما ئاجىز دۆلەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ. جۇڭگونى تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان ج ك پ مۇ ھېچ قانداق بىر چوڭ ئىقتىسادىي ياكى تاشقى سىياسەت ئاپىتىگە بەرداشلىق بېرەلمەي ئاسانلا يىقىلىپ چۇشىدىغان بىر پارتىيىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. بۇ خىل ئەھۋال ئاسىيادىكى ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتمەكچى بولغان بىر دۆلەت ئۈچۈن پايدىلىق ئاساس بولالمايدۇ.

3. ھەربىي ساھە: جۇڭگو ئاسىيادىكى يۇقىرىغا ئۆرلەۋاتقان يېتىم كۈچ

تۆۋەندە جۇڭگونىڭ ھەربىي ساھەدىكى ئەھۋالى تونۇشتۇرۇلىدۇ. ئەسلىدىكى مەنبەلەرنىڭ ھەربىي مەسىلىلەر قىسمىنى پول دىبب (Paul Dibb) ئەپەندى تەييارلىغان. پول دىبب ئاۋستىرالىيە مىللىي ئۇنىۋېرستېتى ئاسىيا ۋە تىنچ ئوكيان ئىنستىتۇتى ئىستراتېگىيە تەتقىقاتى بۆلۈمىنىڭ پروفېسسورى. ئۇ يەنە ئاۋستىرالىيە دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سېكرېتارى، بىرلەشمە ئاخبارات تەشكىلاتىنىڭ دىرېكتورى، ھەمدە مەملىكەتلىك ئاخبارات كومىتېتىنىڭ بىر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئىكەن. پول دىبب بىر ئالىي دەرىجىلىك ئاخبارات ئەمەلدارى ۋە بىر ئاكادېمىك بولۇش سۈپىتى بىلەن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنى 20 يىل تەتقىق قىلغان، ھەمدە «سوۋېت ئىتتىپاقى—تەلتۆكۈس بولمىغان دەرىجىدىن تاشقىرى كۈچ» ناملىق بىر كىتابنى يازغان. بۇ كىتاب 1986-، 1987- ۋە 1988-يىلى 3 قېتىم نەشر قىلىنغان. پول دىبب ئاشۇ كىتابىدا سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېقىن كەلگۈسىدە يىقىلىدىغانلىقىنى قىياس قىلغان بولۇپ، ھەممىزنىڭ خەۋىرىدە بولغۇدەك، ئۇنىڭ پەرىزى توغرا چىقتى.

جۇڭگونىڭ ئاسىيادا كۈچلۈك ياكى تەسىرى بار دوستلىرى ئاساسەن يوق. گەرچە ئۇ نوپۇسى ئەڭ كۆپ ۋە ئىقتىسادتا دۇنيادا 2-ئورۇندا تۇرىدىغان دۆلەت بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىككى تەرەپلىملىك مۇناسىۋەتلىرى كۆپ ئەمەس. جۇڭگو يالغۇز ئىچكى جەھەتتە ئاجىز بولۇپلا قالماي، ئاسىيادىكى تەسىرىگە كەلگەندە ئۇ يەنە ئىنتايىن يالغۇز قالغان بىر دۆلەت. جۇڭگونىڭ ئاسىيادا كۈچلۈك مۇناسىۋەتتى بار دۆلەتتىدىن پەقەت ئىككىسىلا بار. ئۇلار شىمالىي كورېيە بىلەن پاكىستان. ئەمما جۇڭگو شىمالىي كورېيەنىڭ جەنۇبىي كورېيە بىلەن ئۇرۇشمايدىغانلىقىغا ئانچە ئىشەنچ قىلالمايدۇ. شۇنداقلا پاكىستان بىر مەغلۇپ بولغان دۆلەت بولۇپ، ئۇمۇ ھىندىستان بىلەن ئۇرۇشۇشقا ئارانلا تۇرىدۇ. ئۇنداق ئۇرۇشمۇ جۇڭگونىڭ مەنپەئىتىگە پايدىلىق ئەمەس.

بۇرۇنقى نەچچە ئەسىر ۋاقىت ئىچىدە ئاسىيادىكى باشقا ئەللەرنىڭ جۇڭگودىن ئەنسىرەپ ۋە ئۇنىڭغا باش ئېگىپ ئۆتكەنلىكى راست. ئەمما ئۇ بىر قەدىمكى دەۋردىكى ئىش بولۇپ، ياۋروپا مۇستەملىكىچىلىرى ئاسىياغا كېلىشتىن بۇرۇن ئاسىيادا جۇڭگو بىلەن رىقابەتلىشەلەيدىغان باشقا بىرەر دۆلەت مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. بىراق جۇڭگو ھازىر ئەتراپىنى رىقابەتچىلەر قورشىۋالغان بىر شارائىت ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋاتقان بولۇپ، ھازىر ئۇنىڭ ئاساسلىق رىقابەتچىلىرىدىن ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە ھىندىستان بار. يېقىنقى بىر مەزگىلدىن بۇيان شەرقىي-جەنۇبىي ئاسىيادىكى كۆپلىگەن ئەللەر جۇڭگونىڭ كۆرەڭلىشىدىن ئەنسىرەش ھالىتىگە كىرىپ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئامېرىكىغا بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك يېقىنلاشتى. رۇسىيەمۇ جۇڭگونىڭ ئۇزۇن-مۇددەتلىك دوستى بولالمايدىغان بولۇپ، ئۇ ئىككىسىنى ئىتتىپاقداش ئەل ھېسابلاش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس.

گېئوپولىتىكىلىق ئەھۋاللار

(1) شەرقىي-شىمالىي ئاسىيادا جۇڭگو ئۈچۈن كورېيە يېرىم ئارىلى بىلەن ئۇرۇشۇش خەۋپى بار بولۇپ، كۈچلۈك ھەربىي كۈچكە ئىگە ياپونمۇ ھازىر جۇڭگونى ئۆزى ئۈچۈن بىر تەھدىت ھېسابلايدۇ. ئامېرىكىنىڭ ياپون ۋە جەنۇبىي كورېيەدە ناھايىتى كۈچلۈك ھەربىي بازىسى بار. جۇڭگونىڭ ياپون بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتى يېقىندىن بۇيان جىددىيلىشىشكە باشلىغان بولۇپ، بۇ ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا خاتا ھۆكۈم چىقىرىش، ھەتتا ئۇرۇشۇش خەۋپىمۇ مەۋجۇت. جۇڭگونىڭ ئاسىيادىكى كېڭەيمىچىلىك قىلمىشلىرىغا قارىتا ھازىر ياپون ئۆزىنىڭ دېڭىز ۋە ھاۋا ئارمىيىلىرىنى كۈچلەندۈرۈشكە باشلىدى. شۇنداقلا ياپون ھازىر ئامېرىكا ۋە ئاۋستىرالىيە بىلەن بولغان ھەربىي ھەمكارلىقنى كۈچەيتىپ، ۋيېتنام ۋە فىلىپپىنغا ياردەم قىلىپ، جۇڭگونىڭ جەنۇبىي جۇڭگو دېڭىزىدىكى بەزى يەرلەرنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش ھەرىكەتلىرىگە قارشىلىق كۆرسىتىۋاتىدۇ.

جۇڭگو ھازىر ھەقىقەتەنمۇ ئۆزىنىڭ ھەربىي كۈچىنى ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلدۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق ئامېرىكىنىڭ دېڭىز ئۈستىدىكى ئىش-ھەرىكەتلىرىنى توسماقچى بولۇۋاتىدۇ. ئەمما، ياپونىيە بىلەن ئامېرىكا ھازىر جۇڭگونىڭ شەرقىي جۇڭگو دېڭىزىدىكى ئىش-ھەرىكەتلىرىنى پۈتۈنلەي رەت قىلىپ، جۇڭگو دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ چوڭ دېڭىزلارغا چىقىپ كېتىشىنى پۈتۈنلەي توسۇپ قويالايدۇ. ياپونىيەنىڭ باش مىنىستىرى شىنزو ئابې ياپونىيە ئاساسىي قانۇنىغا يېڭى چۈشەنچە بېرىپ، ياپونغا يېقىن ئىتتىپاقداش بولغان ئامېرىكا ھەربىي ھۇجۇمغا دۇچ كېلىپ قالىدىكەن، ياپونىيە ئۇنىڭ بىلەن ھەمكارلىشىپ بىرلىكتە قايتۇرما زەربە ئۇرۇشى ئېلىپ بارسا بولىدىغان بىر ھالەتنى ئىشقا ئاشۇردى. يەنى، جۇڭگونىڭ ھەربىي كۈچ تەھدىتى ياپونىيە ھەربىي كۈچىنىڭ كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە كۈچىيىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئەڭ ناچار ئەھۋالدا، ۋە ياپونىيە ئامېرىكىغا ئىشەنچ قىلالمىغان ئەھۋال ئاستىدا، ئۇ ناھايىتى تېزلا يادرو بومبىسى ئىشلەپ چىقىرالايدىغان بولۇپ، بۇمۇ جۇڭگونىڭ مەنپەئىتىگە پايدىلىق ئەمەس.

(2) مەزكۇر ماقالىنىڭ «ئىقتىساد» قىسمىدا تىلغا ئېلىنغىنىدەك، ھازىر جۇڭگو دۇچ كەلگەن كۆپلىگەن چەكلىمىلەر مەۋجۇت بولۇپ، ئۇ ھازىرقىدەك تەرەققىيات سۈرئىتىنى ھەرگىزمۇ مەڭگۈ ساقلاپ ماڭالمايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر مەزگىل ۋاقىت ئىچىدە ئامېرىكا يەنىلا دۇنيادىكى ھۆكۈمران كۈچ بولۇش ئورنىنى

ساقلاپ ماڭىدۇ. شۇڭلاشقا «دۇنيا جۇڭگوغا باش ئېگىشكە مەجبۇرى بولىدۇ» دېگەنەدەك قىياسلارنىڭ ئانچە ئاساسى يوق.

(3) جۇڭگونىڭ هازىرقى پىلانى شىمالىي كورېيە بىلەن بولغان دوستلۇقنى ساقلاپ، ئامېرىكىنىڭ دوستى بولغان جەنۇبىي كورېيە شىمالىي كورېيەنى ئۆزىگە قوشۇۋالماقچى بولىدىكەن، ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇش قىلىش. شۇنىڭ بىلەن بىللە، جەنۇبىي كورېيەنىڭ ياپونغا بولغان ئۆچمەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، جەنۇبىي كورېيە ئارقىلىق ياپونغا تاقابىل تۇرۇش. ئەمما، ئەگەر جۇڭگو شىمالىي كورېيەنىڭ كېڭەيمىچىلىكىنى باشقۇرالمايدىكەن، ئۇ هالدا جەنۇبىي كورېيە يەنىلا ئامېرىكىغا تايىنىپ شىمالىي كورېيەنىڭ تاجاۋۇزىغا تاقابىل تۇرىدۇ.

(4) ئامېرىكىنىڭ نۆۋەتتىكى خەلقئارالىق تەرتىپلەردىكى هۆكۈمرانلىق ئورنىغا تاقابىل تۇرۇشتا هازىر جۇڭگو بىلەن رۇسىيەنىڭ مۇناسىۋىتى بىر يېقى باسقۇچقا قەدەم قويىدى. ئامېرىكا ۋە غەربكە بولغان گۇمانلىرىدا هازىر ئۇ ئىككى دۆلەت بىرلەشتى. غەرب ئىجاد قىلغان خەلقئارالىق ئۆلچەملەر ۋە ئىش-هەرىكەت قائىدىلىرىگە ئىشەنمەسلىك جەھەتتە ئۇ ئىككى دۆلەت ئورتاق مەيدان تۇتۇۋاتىدۇ. ئۇلار يېقىندا بۇرۇنقىدىن بەكرەك كېڭەيمىچىلىك قىلىدىغان بولۇپ قالدى. جۇڭگو هازىر ھەربىي كۈچ تەھدىتىدىن پايدىلىنىپ، سىنكاكۇ ئارىلى مەسىلىسىدە شەرقىي جۇڭگو دېڭىزىدا ياپونىيەگە، جەنۇبىي جۇڭگو دېڭىزىدا ۋېيتنام بىلەن فىلىپپىننىڭ چىشىغا تېگىۋاتىدۇ. كېيىنكى بىر مەزگىل ۋاقىت ئىچىدە بۇ ئىككى دىكتاتورچى دۆلەت خەلقئارا سىستېمىنى مۇقىمسىزلاشتۇرۇش تەھدىتىنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ جەھەتتە رۇسىيەنىڭ جۇڭگو ياردىمىگە ئېھتىياجى بار بولۇپ، جۇڭگونىڭ بولسا رۇسىيەنىڭ ئېنېرگىيە ۋە باشقا بايلىقلىرىغا ئېھتىياجى بار. ئەمما، بۇ ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىۋاتقان كۈچ سېلىشتۇرمىسىدىكى تەڭپۇڭسىزلىق، بۇ ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى ناهايىتى ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئورتاق چېگرا، ھەمدە ئۇلاردىكى ئېتنىك ۋە مەدەنىيەت پەرقلىرى بۇ ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىق مۇناسىۋىتىنىڭ ئۇزۇنغىچە داۋاملىشىشىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ.

(5) شەرقىي-جەنۇبىي ئاسىيادىكى ئەللەر 1000 يىلدەك ۋاقىتتىن بۇيان جۇڭگونىڭ تەسىر دائىرىسى ئىچىدە تۇرۇپ كەلدى. هازىر بولسا ئۇ ئەللەر جۇڭگونىڭ سودا جەھەتتىكى ھەمكارلاشقۇچىلىرىغا ئايلاندى. ۋېيتنام ئۇرۇشىدىن كېيىن ئۇلار ئىنگلىزچە «**ASEAN, Association of Southeast Asian Nations**» دەپ ئاتىلىدىغان «شەرقىي-جەنۇبىي ئاسىيا ئەللىرى بىرلىكى» نى قۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق چوڭ دۆلەتلەرنىڭ هۆكۈمرانلىقىدىن ساقلانماقچى بولدى. هازىر ئۇنىڭدا 10 دۆلەت ۋە 650 مىليون نوپۇس بار بولۇپ، ئۇلار تاكى يېقىنغىچە بىر-بىرىنىڭ چىشىغا تېگىدىغان ئىشلاردىن ساقلىنىپ، قارارلارنى ھەممە ئەزا ئەللەرنىڭ ماقۇللىشى بىلەن ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ئەمما ئۇلار يېقىندا بارغانسېرى كۈرەشلەپ كېتىۋاتقان جۇڭگونىڭ ئۇ ياقتىن بۇ ياقتا ئىتتىرىپ يۈرۈش ئەھۋالىغا دۇچ كەلدى. ھەمدە جۇڭگونىڭ بۇ چوڭچىلىقى **ASEAN** غا ئەزا بىر قىسىم ئەللەرنىڭ ئامېرىكا بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ تېخىمۇ كۈچىيىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

جۇڭگو دۇنيانىڭ باشقا يەرلىرىدىن ئېنېرگىيە ۋە باشقا بايلىقلارنى دېڭىز يولى بىلەن ئىمپورت قىلىپ ئېلىپ كېلىشتە چوقۇم شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ئەللىرىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمىسا بولمايدۇ. هازىر جۇڭگونىڭ 84 پىرسەنت نېفت ئىمپورتى مالايسىيا بوغۇزى ۋە جەنۇبىي جۇڭگو دېڭىزى يوللىرى ئارقىلىق كىرىدۇ. جۇڭگو GDP سىنىڭ 50 پىرسەنتى ئىمپورت ۋە ئېكسپورت ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇلىدىغان بولۇپ، ئۇ جۇڭگو ئىقتىسادىدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدۇ. ئەمما خەلقئارا سودا جۇڭگو ئۈچۈن ئىنتايىن چوڭ خەۋپنىمۇ پەيدا قىلىدۇ: ئەگەر ئۇ ئامېرىكا بىلەن ئۇرۇشۇپ قالىدىكەن، ئامېرىكا جۇڭگونىڭ بارلىق دېڭىز يوللىرىنى توسۇۋېتىدۇ.

جەنۇبىي ئاسىيادا جۇڭگونىڭ ھىندىستان بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ياخشى ئەمەس بولۇپ، ئۇ هازىر ھىندىستان ئەتراپىدىكى پاكىستان، بېنگال ۋە سىرىلانكا بىلەن ياخشى مۇناسىۋەت ئورناتتى. ئەمما، جەنۇبىي ئاسىيادا ھىندىستاننىڭ هۆكۈمرانلىق ئورنى جۇڭگونىڭكىدىن كۆپ كۈچلۈك بولۇپ، جۇغراپىيە، ئىقتىسادىي يوشۇرۇن كۈچ ۋە قابىلىيەتلىك دۆلەت رەھبەرلىكى جەھەتتە ھىندىستاننىڭ بۇ ئورنى بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ

كۆچىيىپ ماڭىدۇ. ھىندىستان كۈچلۈك دۆلەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشنى ئىستەيدىغان بولۇپ، جۇڭگونى ئۆزىنىڭ ئەڭ كەپسىز رەقىبى ھېسابلايدۇ. ھىندىستان بىر دېموكراتىك دۆلەت بولۇپ، ئۇنىڭ سىياسىي تۈزۈمى جۇڭگونىڭكىدىن ئەۋزەل، ئۇنىڭ نوپۇس ستاتىستىكىسىمۇ جۇڭگونىڭكىدىن كۆپ ياخشى بولۇپ، بۇ ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى چوڭ پەرقلەر بار. ئۇلار ئوتتۇرىسىدا چېگرا توقۇنۇشىمۇ مەۋجۇت. ئۇلارنىڭ تارىخى ۋە مەدەنىيەتلىرىمۇ بىر-بىرىنىڭكىدىن كۆپ پەرقلىنىدۇ. جۇڭگونىڭ ھەربىي جەھەتتە كۈچىيىشى ھىندىستاننى ئامېرىكا بىلەن تېخىمۇ يېقىنلاشتۇردى، ھەمدە ئۇنىڭ ASEAN ئەللىرى بىلەن بولغان ھەمكارلىقىنىمۇ كۈچەيتتى. قىسقىسى، جۇڭگو بىلەن ھىندىستان ئوتتۇرىسىدا كۈچلۈك دەرىجىدىكى سۈركىلىش ۋە ئىشەنمەسلىك مەۋجۇت.

خۇلاسىلەپ ئېيتقاندا، جۇڭگونىڭ ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە ھىندىستان بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ ناچارلىقى ئۇنىڭ ئاسىيادىكى كۈچلۈك دۆلەت بولالىشى ئۈچۈن تولىمۇ پايدىسىز. ئۇنىڭ يېقىندا يولغا قويغان ئاسىيادىكى كېڭەيمىچىلىكى چۈچۈرىنى خام ساناش ۋە توقۇنۇش پەيدا قىلىش خەۋپىنى پەيدا قىلىدۇ.

جۇڭگونىڭ ھەربىي كۈچى كۆپتۈرۈۋېتىلدىمۇ؟

(6) ئامېرىكىنىڭ 1991-يىلدىكى ئىراق ئۇرۇشى جۇڭگونى قاتتىق چۆچۈتكەن بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن جۇڭگو ئالدىنقى 20 يىلدەك ۋاقىت ئىچىدە ئۆزىنىڭ ھەربىي كۈچىنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە تەرەققىي قىلدۇردى. بۇ ئىشتا جۇڭگو تەيۋەن بوغۇزىدىكى توقۇنۇشنى ھەممىدىن مۇھىم ئورۇنغا قويدى. گەرچە جۇڭگو يېڭىدىن قولغا كەلتۈرگەن ھەربىي تەرەققىياتلار ئامېرىكىنىڭ جۇڭگو ئەتراپىدا ھەربىي ئىش-ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن بىر قىسىم خەتەرلەرنى پەيدا قىلغان بولسىمۇ، جۇڭگو ھازىرمۇ تەيۋەننى تولۇق قورشاۋ ئىچىگە ئالالمايدۇ، ھەمدە ئۇنىڭغا تولۇق دائىرىدە ھۇجۇم قوزغىيالمايدۇ. يەنى، جۇڭگونىڭ ھازىرقى ھەربىي كۈچى تەيۋەننى قورال بىلەن ئىگىلىۋېلىشقا يېتىشمەيدۇ. ئارقا سەپ ياردىمىنىڭ كەمچىل بولۇشى جۇڭگو دېڭىز ئارمىيىسىنى جەنۇبىي ئاسىيانىڭ سىرتىغا بېرىش ئىمكانىيىتىگىمۇ ئىگە قىلمايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، جۇڭگو تېخىچە توغرا نىشانلاش ئۈچۈرلىرىنى توپلاپ، ئۇلارنى ھەربىي قوشۇنلارغا ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بېرىپ، جۇڭگونىڭ قېشىدىكى 1-ئارال زەنجىرىنىڭ، يەنى ياپونىيە، تەيۋەن ۋە فىلىپپىننىڭ سىرتىدىكى دېڭىزدا مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۇرۇش قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئەمەس.

ئومۇمىي بايلىق، تېخنولوگىيە ۋە ئۇرۇش تەجرىبىسى جەھەتتە جۇڭگو ھازىرمۇ ئامېرىكىدىن خېلىلا ئارقىدا. يۇقىرى تېخنولوگىيەلىك قوراللار ۋە سەزگۈچلەر جەھەتتە جۇڭگو ئامېرىكىدىن كەم دېگەندە 20 يىل كېيىن تۇرىدۇ.

جۇڭگو دەرىجىدىن تاشقىرى كۈچلۈك دۆلەت ئەمەس. دەرىجىدىن تاشقىرى كۈچلۈك دۆلەت بولۇشنىڭ ئىككى شەرتى بار. ئۇنىڭ بىرى، ھەر قانداق ۋاقىتتا ۋە دۇنيانىڭ ھەر قانداق يېرىدە كەڭ-كۆلەملىك يادرو بومبىسى ۋەيرانچىلىقى پەيدا قىلالايدىغان بولۇش. ھازىر ئۇنداق ئىشنى قىلالايدىغان دۆلەتتىن دۇنيادا پەقەت ئىككىسىلا بار. ئۇنىڭ بىرى ئامېرىكا، يەنە بىرى بولسا رۇسىيە. جۇڭگونىڭ ئۇنداق ئىقتىدارى يوق. ئۇنىڭ يەنە بىرى بولسا، ئەنئەنىۋى ھەربىي قوشۇنلارنى ئىنتايىن يۇقىرى توغرىلىق بىلەن دۇنيانىڭ ھەر قانداق يېرىگە يۆتكەپ، ئۇلارنى شۇ يەردىكى ھەربىي توقۇنۇشقا قاتناشتۇرۇش ئىقتىدارى بار بولۇش. مەيلى بىز قوللايلى-قوللىمايلى، ئامېرىكىلىقلار بۇنداق ئىشلارنى ئىزچىل تۈردە قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. يەنى، ھازىر پەقەت ئامېرىكىلا ئاشۇنداق ئىقتىدارغا ئىگە بولۇپ، جۇڭگونىڭ ئۇنداق ئىمكانىيىتى يوق.

ھازىرچە جۇڭگو پەقەت بىر يەرلىك ھەربىي كۈچ بولۇپ، ئۇنىڭ ھېچ قانداق ھازىرقى زامان ئۇرۇش تەجرىبىسى يوق. ئۇنىڭ ھەربىي تەلىمات، ئىنسان مەبلىغى ۋە ھەربىي مەشىق ساھەلىرىدە ئېغىر دەرىجىدىكى ئاجىزلىقلىرى بار بولۇپ، بىرلەشمە ئۇرۇشنىڭ مۇرەككەپلىكى ۋە ئەمەلىيىتىنىمۇ تولۇق بىلمەيدۇ. جۇڭگو ئارمىيىسى ئۆزىنىڭ 25 پىرسەنت ۋاقتىنى ماركسىزم-لېنىنىزم ئاساسىدىكى سىياسىي ئۆگىنىش بىلەن ئۆتكۈزۈپ، قىممەتلىك مەشىق ۋاقتىنى ئىسراپ قىلىدۇ. ھەربىي قوماندانلار ئۇلارنىڭ ھەربىي ئىشلاردىكى مۇستەقىللىقى ۋە ئىجادكارلىقىغا

ئاساسلىنىپ ئەمەس، ئۇلارنىڭ پارتىيىگە بولغان سادىقلىق دەرىجىسىگە ئاساسەن ئۆستۈرۈلىدۇ. جۇڭگونىڭ ھەربىي تېخنولوگىيە سەۋىيىسى بىر قەدەر تۆۋەن، ھەمدە ئۇنىڭ چەت ئەل قورال مەنبەسى پەقەت رۇسىيە بىلەنلا چەكلەنگەن بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ھەربىي تەرەققىياتىدا ھازىرمۇ ئېغىر دەرىجىدىكى چەكلىمىلەر مەۋجۇت.

(7) جۇڭگودا پارتىيىنىڭ ھەربىي ئىشلارغا ئارىلىشىۋېلىش مەسىلىسى ئېغىر دەرىجىدە مەۋجۇت. ئاۋستىرالىيەدە دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى دۆلەتنى قوغداش. ئەمما جۇڭگودا ئۇنداق ئەمەس. جۇڭگودا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ج ك پ نى قوغداش. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى دەۋرىدە، سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ پارتىيىدىكى رولى بىلەن تەسىرى ھەرگىزمۇ جۇڭگو ئارمىيىسىنىڭكىدەك چوڭ ۋە كۈچلۈك بولۇپ باققان ئەمەس. 1989-يىلى جۇڭگو رەھبىرى دېڭ شياۋپىڭ تيەنئەنمېنگە تانكىلىق ئەسكەرلەرنى ئەۋەتىپ، ئۇ يەردىكى ئوقۇغۇچىلارنى باستۇرغاندا، مەن ئامېرىكىنىڭ مەركىزىي ئاخبارات ئىدارىسى (CIA) نىڭ باش شتابىدا ئىدىم. ئۇ يەردە ھەممە ئىشلاردىن تولۇق خەۋەردار بولۇپ تۇردۇم. شۇ چاغدىكى بۇيرۇقنىڭ بىۋاستە دېڭ شياۋپىڭدىن كەلگەنلىكى بىر ھەقىقەت بولۇپ، ئۇنىڭدا ھېچ قانداق گۇمان يوق. ئۇ چاغدا دېڭ شياۋپىڭ دۆلەت رەئىسى سالاھىيىتى بىلەن ئەمەس، پارتىيە سېكرېتارى سالاھىيىتى بىلەنمۇ ئەمەس، بەلكى مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولۇش سالاھىيىتى بىلەن بۇيرۇق چۈشۈردى.

(8) جۇڭگونىڭ سۇ ئاستى پاراخوتى ئۇرۇشىدا دۈشمەن ئۈچۈرىنى توپلاش ئىقتىدارى ھازىرمۇ ناھايىتى تۆۋەن سەۋىيىدە. گەرچە جۇڭگو دېڭىز ئارمىيىسى ھازىر سۇ ئاستى سەزگۈچ، تۇراقلىق قاناتلىق ئايروپىلان، تىك ئۇچار ئايروپىلان ۋە سۇ ئۈستى پاراخوتى قاتارلىق دۈشمەن سۇ ئاستى پاراخوتىنىڭ ئۇچۇرىنى يىغىش تېخنىكىسىغا مەبلەغ سېلىشقا باشلىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ سۇ ئاستى پاراخوتى ئۇرۇشى سەۋىيىسىدە ئېغىر دەرىجىدىكى ئاجىزلىقلار بار. بۇ ساھەدە ئامېرىكا باشقا بارلىق دۆلەتلەردىن كۆپ ئۈستۈن تۇرىدىغان بولۇپ، باشقىلار ئامېرىكىنىڭ سۇ ئاستى پاراخوتلىرىنى بايقاشتا ئىنتايىن قىينىلىدۇ. جۇڭگو سۇ ئاستى پاراخوتلىرىنىڭ ئاۋازى بەك يۇقىرى بولۇپ، ئۇنى ئاسانلا بايقىغىلى بولىدۇ، ھەمدە ئۇلارنىڭ سۇ ئاستىدا ئۇرۇش قىلىش ئىقتىدارىمۇ ناھايىتى تۆۋەن. شۇڭلاشقا جۇڭگونىڭ سۇ ئاستى پاراخوتلىرى ئامېرىكا ۋە ياپونىيە دېڭىز ئارمىيىلىرى ئۈچۈن ئوڭايلا بىتچىت قىلغۇەتكىلى بولىدىغان نىشان بولۇپ قالىدۇ. دېڭىز ئۇرۇشىدا ھاۋا ۋە دېڭىز ئارمىيىلىرى ھەمكارلىشىپ ئىش ئېلىپ بېرىش جەھەتتە جۇڭگو ھازىرمۇ ناھايىتى ئاجىز بولۇپ، بۇ ساھەدە خېلى كۆپ يېڭى تېخنولوگىيىلەرنى تەرەققىي قىلدۇرماي تۇرۇپ، جۇڭگو بىرلەشمە ئۇرۇش ئېلىپ بارالمايدۇ. ھازىر ئامېرىكا ئادەمسىز سۇ ئاستى پاراخوتلىرىنىمۇ ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدۇرۇۋاتقان بولۇپ، ئۇ پاراخوتلار ناھايىتى يۇقىرى سەۋىيىلىك سۇ ئاستىنى تەكشۈرۈش، كۆزىتىش، ۋە سۇ ئاستىدا ئۇرۇش قىلىش قابىلىيىتىگە ئىگە. بۇ جەھەتتە جۇڭگو ھەرگىزمۇ ئامېرىكىغا يېقىن كېلەلمەيدۇ.

جۇڭگونىڭ ھاۋادىن مۇداپىئە كۆرۈش ئىقتىدارلىرىدىمۇ خېلى كۆپ نۇقسانلار بار. ئۇنىڭ باشقۇرۇلىدىغان بومبا ۋە يوشۇرۇنچە ئۇچىدىغان ئايروپىلانلارنى بايقاش ۋە توسۇش ئىقتىدارىمۇ ناھايىتى چەكلىك. ئامېرىكا ھازىر بايقاش ناھايىتى قىيىن بولغان بومباردىمانچى ئايروپىلان ۋە ناھايىتى ئۇزۇنغا ئىنتايىن يۇقىرى سۈرئەت بىلەن ئۇچۇپ بېرىپ، ئىنتايىن يۇقىرى دەرىجىدىكى توغرىلىق بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتەلەيدىغان ھەربىي ئايروپىلانلارنى ياساۋاتقان بولۇپ، جۇڭگونىڭ ئۇلاردىن مۇداپىئەلىنىشى ناھايىتى قىيىنغا توختايدۇ. ئاشۇنداق ھاۋا ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىدىغان ئاكتىپ ۋە پاسسىپ تەدبىرلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جۇڭگو ھەربىي خىراجەتنى ھازىرقىدىن يەنىمۇ كۆپ ئۆستۈرمىسە بولمايدۇ.

جۇڭگونىڭ ئامېرىكا ئاۋئاماتكا پاراخوتلىرىنى تېپىش ۋە نىشانلاشقا ئىشلىتىدىغان رادار سىستېمىسىنىڭ ئانتېنناسى ناھايىتى چوڭ ۋە ئاجىز. ئۇنىڭدا تېخى ئۆزىنىڭ پاراخوتلارغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان باشقۇرۇلىدىغان بومبىلىرىنى ئۈنۈملۈك قورالغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تەپسىلىي ۋە نەق مەيدان نىشانلاش ئۇچۇرلىرىنى يىغىدىغان ئىقتىدار يوق. جۇڭگونىڭ يەنە دېڭىز ئۈستىدىكى ئاۋئاتسىيە، ھەمدە قۇرۇقلۇق، دېڭىز ئۈستى ۋە ئاسماندا ماي قاچىلاش ئىقتىدارى بولمىغاچقا، ئۇ تېخىچە بىرەر رايوننى دۈشمەن

ھۆجۇمدىن قوغداش ئىمكانىيىتىگە ئىگە ئەمەس. مانا بۇلار جۇڭگو بۇنىڭدىن كېيىن تولدۇرمىسا بولمايدىغان بوشلۇقلاردۇر.

جۇڭگو بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئامېرىكا ئۇرۇش قىلىش مەدەنىيىتى، ۋە ناھايىتى كەڭ دائىرىلىك تاكتىكىلىق ۋە ئىستراتېگىيىلىك يادرو بومبىسىغا ئىگە بولۇپ، نوپۇس زىچلىقى ۋە يادرو بومبىسى ھۇجۇمىغا كەلگەندە جۇڭگو دۇنيادىكى ئەڭ ئاجىز دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يۇقىرىدىكى مەسىلىلەردىن شۇنى كۆرۈۋالغىلى بولىدىكى، جۇڭگو ھازىرچە ھەربىي ساھەدىكى بىر ھۆكۈمران كۈچ ئەمەس بولۇپ، شۇنداق بولۇشقا ئۇرۇنسىمۇ ئۇنىڭدا كۆپلىگەن يېتەرسىزلىكلەر مەۋجۇت. گەرچە جۇڭگو ئۆزىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك دائىرىسىنى كېڭەيتمەكچى بولۇۋاتقان بولسىمۇ، ئۇ دۇنيا مىقياسىدا ئەمەس، ھەتتا ئاسىيانىڭ ئۆزىدىمۇ ئامېرىكىنىڭ رىقابەتچىسى بولالمايدۇ. ئەگەر بىرەر چوڭ ئۇرۇش پارتلاپ قالىدىكەن، جۇڭگو ئامېرىكا، ياپون، ئاۋستىرالىيە ۋە ھىندىستان ئارمىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر چوڭ بىرلەشمە ئارمىيىگە تاقابىل تۇرۇشقا مەجبۇرى بولىدۇ. بىرەر چوڭ ئۇرۇش يۈز بەرمىگەن تەقدىردىمۇ، جۇڭگوغا قارشى بىر ناھايىتى كۈچلۈك ۋە تەكشۈرۈلگەن ئاشقى كۈچنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ھازىر ئاسىيادىكى، بولۇپمۇ شەرقىي-شىمالىي ئاسىيادىكى بىر ئۆلچەم بولۇپ قالدى.

(9) جۇڭگو ئارمىيىسى ھازىر بىر قۇرۇقلۇقتىكى ھەربىي كۈچ بولۇپ، ئۇنىڭ دېڭىز ئارمىيىسى كۆپلىگەن چەكلىمىلەرگە دۇچ كەلدى. جۇڭگونىڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىمۇ ھازىر ناھايىتى ئېغىر ئىچكى خەۋپكە دۇچ كەلگەن بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ دېڭىز ئارمىيىسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئېغىر دەرىجىدىكى ئىقتىساد چەكلىمىسىگە ئۇچراۋاتىدۇ. جۇڭگو دۆلەت مۇداپىئە ئىشلىرىغا قانچىلىك مەبلەغ ئاجراتقان بولسا، دۆلەت ئىچى بىخەتەرلىكىگىمۇ شۇنچىلىك مەبلەغ ئاجرىتىشقا مەجبۇرى بولۇۋاتىدۇ. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ئەينى زاماندا ئامېرىكا بىلەن بولغان ھەربىي كۈچ مۇسابىقىسىدە ئوخشاش مەسىلىگە دۇچ كەلگەن ئىدى. جۇڭگونىڭ دېڭىز ئارمىيىسى ھاۋا ئارمىيە مۇداپىئەسىگە ئىگە ئەمەس بولۇپ، ئۇنىڭ يادرو-ماتورلۇق سۇ ئاستى پاراخوتلىرىنىڭ ئاۋازىمۇ بىر قەدەر يۇقىرى. جۇڭگونىڭ قۇرۇقلۇقتىن ھاۋاغا قارىتىلغان ھەربىي كۈچىمۇ شەرقىي ئاسىيادىن ئىبارەت ئۆزىگە ناھايىتى يېقىن دېڭىز رايونلىرىدا ئۈنۈملۈك ئۇرۇش قىلىشقىمۇ يېتىشمەيدۇ. جۇڭگو ئامېرىكىنىڭ دېڭىز يوللىرىدىكى ئۈستۈنلۈكىگە تەھدىت سالغىدەك ۋە ئامېرىكىنىڭ شەرقىي-جەنۇبىي ئاسىيادىكى ئىستراتېگىيىلىك شېرىكلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە تەھدىت سالغىدەك ئىقتىدارغا ئىگە ئەمەس.

(10) جۇڭگو يېمەكلىك ۋە ئېنېرگىيە مەنبەسى جەھەتتىكى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا خەلقئارا سودىغا تايىنىدۇ. بۇ ئەھۋال ئۇنى دېڭىز ئارمىيىسىنى كۈچەيتىشكە قىستايدۇ. ئەمما جۇڭگو قۇرۇقلۇقتا باشقا جەمئىي 14 دۆلەت بىلەن چېگرىداش بولۇپ، ئۇنىڭ قۇرۇقلۇقتىكى باشقا دۆلەتلەر بىلەن بولغان چېگرىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى دۇنيا بويىچە 1-ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇنداق بولغاچقا جۇڭگو يالغۇز دېڭىز ئارمىيىسىلا ئەمەس، قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىنىمۇ تەرەققىي قىلدۇرمىسا بولمايدۇ. ئاشۇنداق ئىككى خىل ئارمىيىنى كۈچەيتمەيدىكەن، جۇڭگونىڭ خەلقئارا ئىشلاردا ئوينايدىغان رولى چەكلىمىگە ئۇچرايدۇ. جۇڭگونىڭ دېڭىز ئارمىيىسىگە بولغان ئېھتىياجى ئەينى ۋاقىتتا فىرانسىيە، گېرمانىيە ۋە رۇسىيەنىڭ بېشىغا كەلگەن ئەھۋال بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ئامېرىكا جۇڭگوغا ئوخشىمايدۇ. ئۇ ئۆزى خالىغان ۋاقىتتا ھەربىي ئىشلار ئۈچۈن خەجلەيدىغان پۇلنىڭ مىقدارىنى تەڭشەپ، دېڭىز ئارمىيىسىگە ئاجرىتىدىغان پۇلنىڭ مىقدارىنى ئۆستۈرۈپ، ئاسىيادىكى تەرتىپنى كاپالەتكە ئىگە قىلالايدۇ. بۇ پۈتۈنلەي ئامېرىكىنىڭ تېخنولوگىيە ياكى يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارى دائىرىسى ئىچىدىكى بىر ئىش.

4. خۇلاسە

جۇڭگو ھازىر قۇرۇلما جەھەتتىكى يېتەرسىزلىك ۋە نوپۇس ستاتىستىكىسى جەھەتتىكى توسالغۇغا دۇچ كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ دۆلەت كۈچى پات يېقىندا تەرەققىياتتىن توختايدۇ. بۇ جۇڭگونىڭ ئامېرىكا بىلەن بولغان يۇقىرى تېخنولوگىيەلىك قورال مۇسابىقىسىدە دۆلەت مۇداپىئەسى ئۈچۈن ئاجرىتىدىغان خىراجىتىنى چەكلىمىگە ئۇچرىتىپ، ئۇ مۇسابىقىدە ئۇتۇپ چىقالمايدۇ. دۆلەت ئىچىدە كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلىشىپ مېڭىۋاتقان ئىچكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش جۇڭگو دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىشى بولۇپ قېلىپ، ئاشۇ مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن خەجلەيدىغان پۇلمۇ داۋاملىق ئۆسۈپ مېڭىپ، ئۇ پۇل دۆلەت ئىقتىسادىي سەرپىياتى ۋە دۆلەت بايلىقىنىڭ خېلى كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ج ك پ رەھبەرلىكى كۈندىن-كۈنگە كۈچىيىپ مېڭىۋاتقان خەلق نارازىلىقى بىلەن كۈرەش قىلىدىغان بولۇپ، ئاشۇنداق نارازىلىق ج ك پ نىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغىمۇ بىر خىل تەھدىت بولۇپ قالىدۇ. جۇڭگو ئىقتىسادىي ساھەدە باي بولدى، ئەمما ئۇنىڭ باي بولۇشى جۇڭگونىڭ ئىچكى مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ئىچكى مەسىلىلەرنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇۋەتتى. يەنى، جۇڭگونىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۇنىڭ ئىچكى مەسىلىلىرىنى ھەل قىلمايلا قالماي، بەلكى ئۇلارنى بارغانسېرى يامانلاشتۇرۇۋاتىدۇ.

جۇڭگو ئاسىيادا ناھايىتى يالغۇز قالغان بىر دۆلەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئاسىيادا ئاساسىي جەھەتتىن باشقا دوستى يوق. تارىخىي ئەھۋاللارغا ئاساسەن، جۇڭگو ئۆزىنى ئاسىيا پىرامىداسىنىڭ ئەڭ چوققىسىدىكى بىر دۆلەت، دەپ ھېسابلايدۇ. ئەمما ئاسىيادا جۇڭگونىڭ ئۆزى ئۈچۈن تىكلىۋالغان بۇنداق ھۆكۈمران ئورنىنى ئېتىراپ قىلىدىغان دۆلەتلەر ئاساسەن يوق. ھەقىقەتەنمۇ كېڭەيمىچىلىكنى بارغانسېرى كۈچەيتىپ مېڭىۋاتقان جۇڭگوغا تاقابىل تۇرۇش يولىدا ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە ھىندىستان قاتارلىق ئەللەر بىۋاستە ياكى ۋاستىلىك ھالدا بىرلىكتە ئىش ئېلىپ بېرىشى مۇمكىن.

ھەربىي ساھەدىكى مۇھىم تېخنولوگىيىلەر جەھەتتە جۇڭگو ئامېرىكىدىن كەم دېگەندە 20 يىل كېيىن تۇرىدۇ. جۇڭگو يۇقىرى سۈپەتلىك ئۇرۇش ئايروپىلانى ماتورىنى ياساپ چىقىش يولىدا تىرىشىۋاتقىلى 35 يىل بولدى. ئەمما ئۇنداق ماتورلارنى ياساپ چىقىش بىر ئىنتايىن قىيىن ئىش. شۇڭا جۇڭگو تېخىچە مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدى. ئۇ ھازىرغىچە ئاشۇنداق ئايروپىلانلارنىڭ ماتورلىرىنى رۇسىيەدىن ئېلىپ كەلگەن بولۇپ، ئۇ ماتورلار ئانچە ئىشەنچلىك ئەمەس. جۇڭگونىڭ زامانىۋى ئۇرۇش جەھەتتە پۈتۈنلەي تەجرىبىسىز ئىكەنلىكى، ھەمدە ئۇنىڭ ھەربىي كادىرلارنى ئۆستۈرۈشتە پەقەت پارتىيىگە بولغان ساداقەتنى ئۆلچەم قىلىدىغانلىقى جۇڭگو ئەسكەرلىرىنىڭ ئەمەلىي ئۇرۇشلاردا قەھرىمانلىق كۆرسىتەلەيدىغانلىقىغا نىسبەتەن ناھايىتى كۈچلۈك گۇمان پەيدا قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، جۇڭگونىڭ ھەربىي ساھەدە كۈچىيىشى ياپونىيە، ھىندىستان ۋە شەرقىي-جەنۇبىي ئاسىيادىكى باشقا بىر قىسىم ئەللەرنىڭ دېڭىز ئارمىيىلىرىنى كۈچەيتىپ، شۇ ئارقىلىق جۇڭگوغا تاقابىل تۇرۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

قىسقىسى، جۇڭگو غەربنىڭ بازىرىغا ئېھتىياجلىق، ئۇنىڭ قوشنىلىرى جۇڭگونىڭ ئاسىيادا بىر ھۆكۈمران كۈچ بولۇشىنى قوبۇل قىلمايدۇ، ھەمدە بۇنىڭدىن كېيىنكى خېلى ئۇزۇن ۋاقىت ئىچىدە ئامېرىكا ئۆزىنىڭ كۈچلۈك ئورنىنى ساقلاپ، ھەربىي ۋە دىپلوماتىك ساھەلەردە جۇڭگونى توسۇپ تۇرىدۇ.

پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى:

[1] Why China Will Not Become the Dominant Power in Asia
https://www.youtube.com/watch?v=_AvNT3vyzr0

[2] Why China Will Not Become the Dominant Power in Asia
http://www.regionalsecurity.org.au/Resources/Documents/SC10-3DibbLee.pdf

ئەسلىدىكى مەنبە ئاپتورلىرىنىڭ ئىنگلىزچە تونۇشتۇرىلىشى:

Paul Dibb is Emeritus Professor of Strategic Studies in the Strategic & Defence Studies Centre, Coral Bell schol of Asia-Pacific Affairs, ANU. He was head of the Strategic and Defence Studies Centre from 1991 to 2004. Before that he held the positions of deputy secretary for Defence, director of the Joint Intelligence Organisation and head of the National Assessments Staff. He studied the former Soviet Union for over 20 years both as a senior intelligence officer and academic. He advised ASIO on certain Soviet activities. His book The Soviet Union--the Incomplete Superpower was published by the International Institute for Strategic Studies , London in 1986, reprinted 1987 and second edition 1988.

John Lee is an Australian academic working on international economic and security affairs with a focus on the Asia-Pacific. Lee is an adjunct associate professor at the Australian National University's Strategic and Defence Studies Centre, a Michael Hintze Fellow at the Centre for International Security Studies, University of Sydney and a senior scholar at the Hudson Institute in Washington, DC. Lee is a board member of the Institute for Regional Security.